

УДК 025.5:[001.32:37]:(477-25)

Vita Verbova,
науковий співробітник відділу
наукової інформаційно-бібліографічної діяльності
ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського

Особливості інформаційних потреб науковців Національної академії педагогічних наук України

У статті розкрито сутність, доцільність та практичну методіку вивчення інформаційних запитів користувачів наукової бібліотеки. Проаналізовано інформаційні потреби науковців НАПН України та їхнє забезпечення через систему вибіркового розповсюдження інформації в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: інформаційні потреби, вибіркоче розповсюдження інформації, анкети, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, науковці НАПН України.

Результативність наукових досліджень значною мірою залежить від ефективності інформаційного забезпечення, наскільки вчасно і повно задовольняються потреби вчених, дослідників. Функція забезпечення інформаційних потреб (ІП) користувачів, зокрема і науковців, є однією з найголовніших для бібліотек, а отже, постає проблема всебічного вивчення фахових ІП, що визначає успіх реалізації будь-якої форми обслуговування абонентів.

Проблему читачьких потреб та їхню роль у здійсненні бібліографічної роботи ще на початку ХХ ст. вивчав М. Рубакін. Він склав першу програму запитань до читачів і на її основі розробив анкету [11]. Основні етапи формування ІП користувачів дослідив С. Коготков [6]. Взаємозв'язок з науковою діяльністю і з науковою інформацією лягли в основу його теоретичної концепції ІП. "Інформаційна потреба — абстрактне поняття, що визначає потребу в інформаційній діяльності, усуваючи дисбаланс інформаційної сфери суб'єкта", — до таких висновків при вивченні інформаційних потреб дійшов учений-інформатик, бібліотекознавець і бібліографознавець А. Соколов [13].

Упродовж останніх років у бібліотеках України здійснено низку досліджень, спрямованих на вивчення запитів і потреб користувачів. Л. Беліна, Ю. Голубев, Л. Коновал дослідили інформаційні запити за тематичним спрямуванням, хронологічними та географічними параметрами видання [1]. ІП правової науки та суб'єктів наукової діяльності для комплексного забезпечення соціально-комунікаційної ефективності галузі розкрито у праці Ю. Пасмор [7]. С. Патрикєй на основі соціологічного дослідження проаналізувала інформаційні потреби вчених-краєзнавців таких історичних регіонів, як Волинь і Поділля [8].

ІП науковців і практиків освітньої галузі вивчали і фахівці ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського. П. Рогова та Ю. Артемов [10] проаналізували методи вивчення інформаційних потреб читачької аудиторії в умовах перетворень, що виникають під впливом вимог часу і розвитку інформаційних технологій у бібліотечній сфері, визначили роль і місце бібліометрії в цьому процесі, її співвідношення з наукометриєю. А. Рубан дослідила теоретичний і практичний досвід вивчення інформаційних потреб спеціалістів різних галузей [12]. О. Углова розглянула ІП користувачів ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства та інформаційної діяльності [14].

У дослідженні Л. Пономаренко вперше вивчено специфіку ІП учених НАПН України та визначено ступінь задоволення їхніх запитів на бібліографічну інформацію [9]. Л. Самчук та І. Коваленко проаналізували ІП освітян та їхнє забезпечення галузевим бібліотечним комплексом ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського бібліографічною, реферативною та аналітичною інформацією [5].

Мета статті — розкрити сутність, доцільність та практичну методіку вивчення інформаційних запитів науковців НАПН України в умовах стрімкого розвитку науки про освіту, педагогіки, психології, а також інформатизації суспільного життя.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського є науково-інформаційне забезпечення розвитку наук про освіту, педагогіки, психології й освітнянської практики. Важливу роль у забезпеченні ІП користувачів відіграє бібліографічне інформування. У практиці інформаційно-бібліографічної діяльності особливу увагу надають диференційованому інформуванню, адже в його основу покладено індивідуальний, чітко сформульований запит, для задоволення якого потрібна найбільш релевантна інформація. Це завдання допомагає вирішувати систему вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ). Досвід організації та функціонування обслуговування абонентів у режимі ВРІ досліджували фахівці ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського [2].

Система ВРІ — розповсюдження інформації про поточні надходження документів відповідно до постійних інформаційних запитів (профілів) з обов'язковим зворотним зв'язком для їхньої корекції [3, с. 15], видачу користувачам згідно із запитом документальних джерел або копій. Основною метою системи ВРІ є підтримка знань учених і фахівців на рівні досягнень національної та світової науки, техніки, технології, створення умов для їхнього інтенсивного зростання, допомога у вирішенні завдань науково-технічного прогресу.

Для вивчення ІП застосовують безпосередні та опосередковані методи дослідження. Опосередковані (документальні) методи засновані на аналізі документальних джерел, що відображають діяльність споживача, ІП якого вивчається.

Безпосередні методи передбачають участь абонента системи у визначенні змісту та складових його ІП. До цих методів належать письмове або усне опитування абонента і заповнення форм документів з інформаційного обслуговування.

Анкетування — найпоширеніший і відпрацьований метод, котрий дає змогу охопити значне коло користувачів і отримати корисну інформацію про їхні ІП.

Для фіксації поточних і перспективних інформаційних запитів абонентів системи, вибору режимів інформаційного обслуговування та їхньої реалізації на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проведено дослідження з вивчення ІП науковців НАПН України. В анкетуванні взяли участь 16 респондентів — члени Президії та провідні науковці НАПН України та її установ. Основні завдання опитування полягали у з'ясуванні:

- 1) даних, необхідних для визначення формального статусу респондента;
- 2) характеру ІП та їхніх змістових аспектів: теми наукових досліджень, ключових слів до теми;
- 3) типо-видового спектра джерел інформації;
- 4) періодичності інформування;
- 5) особливих побажань і коментарів респондентів щодо перспектив поліпшення наявних засобів і форм інформаційного забезпечення.

Абонентами системи ВРІ стали 12 індивідуальних абонентів (21 тема) і 4 групових (6 тем).

Аналіз науково-дослідних робіт (НДР), за якими проводилося дослідження, свідчить, що тематика запитів пов'язана зі специфікою діяльності користувачів (деталізує аспекти НДР, над якою вони працюють) і змінюється відповідно до розробок, які здійснюють структурні підрозділи НАПН України та окремі науковці.

Для якісного інформаційного забезпечення і надання абонентам релевантної інформації особливе значення має розкриття теми для інформування в ключових словах. Часто цей пошуковий елемент подається надто конкретно, не відтворюючи інформаційної повноти теми та її понятійного наповнення. Відповідно, це звужує коло інформаційного пошуку і призводить до зниження якості бібліографічної інформації. Для усунення цієї проблеми, правильного оцінювання інформаційних запитів та розробки стратегій ефективного пошуку фахівці ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського консультуються з абонентами.

Аналіз ІП учених щодо типо-видового спектра джерел свідчить про значущість первинної інформації. З'ясовано, що 100% затребуваність мають автореферати дисертацій, книжки, збірники наукових праць, статті з журналів. На газетні публікації припадає 72%. Висока популярність періодичних видань пояснюється тим, що вони найоперативніше інформують про передові досягнення в певній сфері людської діяльності. 63% абонентів ВРІ потребують інформацію з офіційних документів, оскільки саме ці видання становлять нормативно-правову базу наук про освіту, педагогіки, психології й освітньої практики.

При перегляді поточних надходжень фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського керуються принципом повноти. Інформаційне забезпечення запитів відбувається через залучення широкого типо-видового спектра документів, використовуються бібліографічні посібники, упорядковані спеціалістами провідних бібліотек України, а також інформаційно-аналітичні та реферативні продукти, які готують фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, систематично переглядаються нові надходження — книжки, періодичні видання. Зазвичай добираються інформаційно вагомими для абонентів матеріали, а окрім того, задля підвищення ефективності відбору інформації за системою ВРІ систематично проглядаються та аналізуються власні публікації вчених.

На запитання "Чи потрібна Вам інформація про документи, опубліковані (видані) в Україні, але відсутні у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (за матері-

лами УРЖ "Джерело", "Літописів" Книжкової палати України) ствердну відповідь дали 90% респондентів. Цей масив документів "є невід'ємною частиною інформаційного забезпечення вчених, навігатором у пошуку новітніх наукових джерел, важливою ланкою в системі довідково-бібліографічного обслуговування, засобом інтеграції та комунікації наукових напрямів, сприяє донесенню наукових розробок вітчизняних учених до світової наукової спільноти" [4, с. 34].

З'ясовано, що до кола джерел доцільно залучати ресурси Інтернету, релевантні запитам абонентів. 81% опитаних вважає, що педагогічні веб-сервіси є ефективним джерелом професійної інформації. Перевага зазначеного каналу полягає у забезпеченні доступу до повнотекстових документів, наданні відомостей про відсутні у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського видання.

На запитання про періодичність отримання інформаційних повідомлень відповіді респондентів розподілилися так: 1 раз на місяць інформація потрібна 27,3% респондентів, 2 рази на місяць — 18,2% і 3 рази на місяць — 54,5%.

Персональний абонемент у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського мають усі науковці. Аналіз відповідей на запитання щодо використання фондів інших книгозбірень і яких саме довів, що читачі для роботи здебільшого використовують фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України для дітей та Науковою бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; 11% не користуються фондами інших книгозбірень.

Прохання надати пропозиції щодо вдосконалення інформування за системою ВРІ та подальшої співпраці 56,3% респондентів проігнорували; 18,2% опитаних висловили побажання щодо поліпшення роботи; 25,5% користувачів подякували фахівцям ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за кваліфіковане обслуговування.

Висновки. Результати аналізу інформаційних потреб:

1. Більшість респондентів визнають важливість інформування через систему ВРІ.

2. Зв'язок тематики запитів пов'язаний зі специфікою діяльності абонентів і змінюється відповідно до досліджень, які здійснюють структурні підрозділи НАПН України та окремі науковці.

3. Рейтинг інформації про електронні видання та видання на традиційних носіях фактично однаковий; 81% респондентів в анкетах зауважили про потребу подання інформації про електронні видання. Високий показник популярності цифрових ресурсів вкотре доводить важливість використання інформаційно-комунікаційних технологій в обслуговуванні читачів.

4. Всі абоненти-науковці мають персональний абонемент в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

На підставі проведеного дослідження прийнято рекомендації щодо вдосконалення системи ВРІ, а саме:

1) розширення репертуару друкованих примірників періодичних видань з питань розвитку науки про освіту, педагогіки, психології й освітньої практики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського через передплату;

2) подальший розвиток партнерських зв'язків ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з провідними освітніми бібліотеками щодо обміну бібліографічними записами на засадах кооперації;

3) вдосконалення анкети оцінювання рівня інформаційного забезпечення науковців НАПН України (зумовлено відмовою абонентів від талонів зворотного зв'язку);

4) наявність у штаті бібліотеки компетентних фахівців-бібліографів, здатних здійснювати бібліографічну діяльність з урахуванням стрімкого зростання обсягів інформації та можливостей її поширення за допомогою новітніх технологій.

Список використаної літератури

1. *Беліна Л.* Інформаційні запити читачів наукової бібліотеки: основні пріоритети та шляхи їх дослідження / Людмила Беліна, Юрій Голубев, Людмила Коновал // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського.* — Київ, 2010. — Вип. 28. — С. 7—17.
2. *Вербова В. В.* Вибіркове розповсюдження інформації: теорія та досвід впровадження в державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / Віта Вербова // *Вісник Книжкової палати.* — 2015. — № 7. — С. 24—27.
3. *ДСТУ 2392—94.* Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. — Чинний з 29.03.1994. — Київ : Держстандарт України, 1994. — 53 с.
4. *Зайченко Н.* Український реферативний журнал "Джерело": 20 років служіння науці / Н. Зайченко, Ю. Ейсмонт, О. Сандул // *Бібліотечний вісник.* — 2015. — № 5. — С. 34—38.
5. *Коваленко І. Й.* Дослідження інформаційних потреб освітян та їх забезпечення галузевим бібліотечним комплексом Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / І. Й. Коваленко, Л. І. Самчук // *Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку : монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.* — Київ, 2015. — С. 67—77.
6. *Коготков С. Д.* Формирование информационных потребностей / С. Д. Коготков // *Науч.-техн. информация. Серия 2.* — 1986. — № 2. — С. 1—7.
7. *Пасмор Ю. В.* Інформаційні потреби науковців у галузі права в контексті соціальних комунікацій / Ю. В. Пасмор // *Вісник Харківської державної академії культури / Харків. держ. акад. культури.* — Харків, 2010. — Вип. 31. — С. 216—223.
8. *Патрикей С.* Інформаційні потреби вчених-краєзнавців (за результатами соціологічного дослідження) / Світлана Патрикей // *Вісник Книжкової палати.* — 2013. — № 8. — С. 25—30.
9. *Пономаренко Л. О.* Інформаційні потреби педагогічної науки та розвиток системи бібліографічних ресурсів освітянських бібліотек України : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Лариса Олександрівна Пономаренко; НАПН України, НБУВ ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2015. — 18 с.
10. *Рогова П. І.* Дослідження інформаційних ресурсів на відповідність потребам користувачів у контексті перетворень бібліотечного середовища / Павла Рогова, Юрій Артемов // *Вісник Книжкової палати.* — 2015. — № 2. — С. 22—24.
11. *Рубакин А.* Рубакин (Лощман книжного моря) / Александр Рубакин. — Москва : Мол. гвардия, 1979. — 176 с.
12. *Рубан А.* Вивчення інформаційних потреб користувачів як умова оптимізації формування інформаційного ресурсу з питань бібліотекознавства у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / Алла Рубан // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.].* — Київ, 2011. — Вип. 31. — С. 76—91.
13. *Соколов А. В.* Информатические описания. Опис 11. Явления и сущность информационной потребности / А. В. Соколов. — Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2013/4/ntb_4_1_2013.pdf. (дата звернення 13.01.16). — Загл. с экрана.
14. *Углова О.* Вивчення та аналіз інформаційних потреб педагогічних та науково-педагогічних кадрів у контексті діяльності ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського / О. Углова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, НБУВ, Асоц. б-к України.* — Київ, 2005. — Вип. 14. — С. 502—511.

В статті раскрыта сутність, цілесобразність і практична методика изучения інформаційних запитів користувачів наукової бібліотеки. Проаналізовані інформаційні потреби учених НАПН України і їх забезпечення через систему вибіркового розповсюдження інформації в Государственной научно-педагогической библиотеке Украины имени В. А. Сухомлинского.

The article reveals the essence, feasibility and practical method of studying the information needs of users of scientific libraries. Analyzed the information needs of scientists NAPS of Ukraine and their support through a system of selective dissemination of information in the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named V. O. Sukhomlynsky.

Надійшла до редакції 11 липня 2016 року

